

**Έκφραση γνώμης και δημόσια προτροπή στο έγκλημα:
Θεμιτά όρια απέναντι στη γενικευμένη καταστολή του λόγου.**

Θα ξεκινήσω με τρία παραδείγματα τα οποία νομίζω ότι βάζουν με ενδιαφέροντα τρόπο το ζήτημα της ελευθερίας έκφρασης, της ανίχνευσης των ορίων της και του περάσματος από την έκφραση στην προτροπή στο έγκλημα.

Πριν λίγο καιρό, κυκλοφόρησε ένα ομοφοβικό διαδικτυακό παιχνίδι με τίτλο «Ass Hunters», δηλαδή Κυνηγοί Κώλων. Το παιχνίδι ανέβηκε από την Γκουγκλ και ενθάρρυνε τους παίκτες με το εξής κείμενο: *«Το κυνήγι των ομοφυλόφιλων είναι τώρα διαθέσιμο στα Android! Παίξτε και μην είστε γκέι»,* ενώ η περιγραφή του είχε ως εξής: *«Ήρθε το θρυλικό παιχνίδι, όπου είσαι κυνηγός και η αποστολή σου είναι να σκοτώσεις όσους περισσότερους γκέι μπορείς ή να καταφέρει να δραπετεύσεις από αυτούς. Οι ομοφυλόφιλοι ίσως κρύβονται στους θάμνους και μπορούν ξαφνικά να σε αιχμαλωτίσουν! Για αυτό μην ξεχνάς: όταν σε πιάσουν θα σου κάνουν ό,τι θέλουν».* Ξέσπασε τεράστιος σάλος, η Γκούγκλ έλαβε χιλιάδες μηνύματα διαμαρτυρίας και οργής και τελικά το απέσυρε.

Το 2009 μέλη της Χρυσής Αυγής υπέβαλαν μηνυτήρια αναφορά σε βάρος αριστερών και αντιρατσιστικών οργανώσεων για διέγερση σε βία και διχόνοια καθώς και συκοφαντική δυσφήμιση σε βάρος τους, επικαλούμενα προκηρύξεις των οργανώσεων αυτών οι οποίες καλούσαν σε αντιφασιστικές συγκεντρώσεις. Η εισαγγελία Πρωτοδικών Αθηνών άσκησε ποινική δίωξη σε βάρος δύο ατόμων: του γενικού γραμματέα του Εργατικού

Επαναστατικού Κόμματος (ΕΕΚ) Σάββα Μιχαήλ, για διέγερση σε βία (με βάση το περιεχόμενο μιας προκήρυξης του ΕΕΚ), και του πρώην πρύτανη του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου (επειδή επέτρεψε σε άγνωστους διαχειριστές του διαδικτυακού τόπου Athens Indymedia, να χρησιμοποιήσουν οπτικές ίνες που είχαν παραχωρηθεί στο Ίδρυμα).

Ειδικό ενδιαφέρον έχει το κλητήριο θέσπισμα αναφορικά με τον Σ. Μιχαήλ, ο οποίος κατηγορήθηκε ότι *«δημόσια [...] προκάλεσε και διήγειρε τους πολίτες σε βιαιοπραγίες μεταξύ τους και σε αμοιβαία διχόνοια και έτσι διατάραξε την κοινή ειρήνη, και συγκεκριμένα...ανήρτησε στο διαδίκτυο στην ιστοσελίδα του ανωτέρω κόμματος, ανακοίνωση για το συλλαλητήριο στο οποίο συμμετείχε το κόμμα αυτό.*

Παραθέτουμε ορισμένα χαρακτηριστικά αποσπάσματα από την επίδικη ανακοίνωση του ΕΕΚ:

[...] οι παρακρατικές συμμορίες των μαχαιοβγαλτών απειλούν να ξανακάνουν την εμφάνισή τους το απόγευμα του Σαββάτου στο κέντρο της Αθήνας. Να τους αποτρέψουμε με μαζική και αποφασιστική παρουσία στην αντιφασιστική συγκέντρωση [...] να ξεριζώσουμε το χέρι που απλώνουν στους συναδέλφους μας μετανάστες και στα δημοκρατικά δικαιώματά μας και ελευθερίες! Η κυβέρνηση και το κράτος, έχουν την κύρια ευθύνη για την υπόθαλψη του φασιστικού φαινομένου [...]. Να κλείσουμε τα γραφεία της Χρυσής Αυγής. Καμία ανοχή στους μαχαιοβγάλτες παρακρατικούς. Ο λαός δεν ξεχνά, τους φασίστες τους κρεμά.

Κατά το κλητήριο θέσπισμα, «το ανωτέρω κείμενο κατευθυνόταν στην προτροπή της βουλήσεως ετέρων σε ορισμένη παράνομη συμπεριφορά με τη διέγερση του συναισθήματος, και την αποστροφή μίας ομάδας πολιτών εναντίον μίας άλλης προβαίνοντας σε **απλουστευτικές γενικεύσεις, υπερβαίνοντας έτσι το όριο μιας θεμιτής διαδήλωσης-έκφρασης γνώμης και άποψης**, με αποτέλεσμα να διαταραχθεί η κοινή ειρήνη με τη δημιουργία βιαιοπραγιών με ενωμένες δυνάμεις εναντίον προσώπων και πραγμάτων από τους συμμετέχοντες σε δημόσια συνάθροιση πλήθους».

Οι κατηγορούμενοι αθωώθηκαν: Από την ακροαματική διαδικασία προέκυψε ότι κανένα επεισόδιο δεν δημιουργήθηκε κατά τις επίδικες συγκεντρώσεις από τις αριστερές οργανώσεις. Και, επιπλέον, ότι η μόνη διατάραξη, η οποία όχι απλώς απειλήθηκε αλλά πράγματι προκλήθηκε, ήταν το μαχαίρωμα πέντε μεταναστών λίγες ώρες μετά τη συγκέντρωση της Χρυσής Αυγής, η οποία εμφανιζόταν ως «Επιτροπή Κατοίκων». Παρά ταύτα, η εισαγγελική αρχή, θεωρώντας τις αναλύσεις της προκήρυξης «απλουστευτικές γενικεύσεις» έσπευσε να στείλει στο εδώλιο όχι μόνο τους συγκεκριμένους κατηγορουμένους αλλά και το ιστορικό σύνθημα του ευρωπαϊκού αντιφασιστικού κινήματος «Ο λαός δεν ξεχνά τους φασίστες τους κρεμά», θεωρώντας ότι δεν εκφράζει τίποτα άλλο πέρα από αθέμιτη γνώμη και ανεπίτρεπτα αισθήματα μίσους και βίας.

Τον Ιούνιο του 2012, ο Γιάννης Λαγός, υποψήφιος ακόμα βουλευτής της Χρυσής Αυγής, σε προεκλογική συγκέντρωση στο

Κερατσίνι, ενημερώνει το συγκεντρωμένο κοινό του ότι η Χρυσή Αυγή προβαίνει σε όλες τις «ενέργειες» που χρειάζεται για να «ξεβρωμίσει» ο τόπος. Στη συνέχεια, αναφέρεται στους αιγύπτιους αλιεργάτες της Ιχθυόσκαλας οι οποίοι προσβάλλουν τα συμφέροντα των Ελλήνων ιχθυεμπόρων και λειτουργούν ανεξέλεγκτα και δηλώνει ότι *«από δω και στο εξής θα δίνουν λογαριασμό στη Χρυσή Αυγή»*.¹ Λίγες μόλις ώρες μετά, μες στη νύχτα, τουλάχιστον δέκα μέλη της οργάνωσης επιτέθηκαν σε σπίτι αιγύπτιων αλιεργατών στη γειτονική περιοχή του Περάματος. Εισήλθαν βίαια, προβαίνοντας σε εκτεταμένες φθορές, επιτέθηκαν με ρόπαλα και λοστούς στους ενοίκους, με συνέπεια να τραυματίσουν σοβαρά στο κεφάλι και στο πρόσωπο έναν από αυτούς ο οποίος δεν πρόλαβε να διαφύγει, ενώ κατά την έξοδό τους από το σπίτι προκάλεσαν φθορές στα οχήματά τους. Έξι μέλη της οργάνωσης συνελήφθησαν λίγες ώρες αργότερα, αναγνωρίστηκαν από τους παθόντες και τους απαγγέλθηκαν κατηγορίες για βαριά σωματική βλάβη, διακεκριμένες φθορές, διατάραξη οικιακής ειρήνης και παράβαση του νόμου περί όπλων. Δεν υπήρξε κανένας απολύτως συσχετισμός με τον εμπρηστικότατο λόγο του υποψηφίου, παρά το γεγονός ότι ο λόγος του υλοποιήθηκε εν μια νυκτί.

Κατά την άποψή μου, αυτό που διαφοροποιεί την τρίτη περίπτωση και την καθιστά ξεκάθαρα περίπτωση δημόσιας προτροπής στο έγκλημα, είναι ότι αυτή δεν συνιστά έκφραση κάποιας γνώμης: εμπεριέχει τη γνώμη, η οποία συνίσταται στο ότι, κατά την κρίση του ομιλούντος, *«οι αιγύπτιοι αλιεργάτες βρωμίζουν τον τόπο και μας τρώνε τις δουλειές»*. Η διατύπωση όμως ότι *«στο εξής θα*

λογοδοτούν σε εμάς», στο συγκεκριμένο πλαίσιο που εκφέρεται, από τον φορέα που εκφέρεται και αφού έχει προηγηθεί μία εμπρηστικότερη ομιλία η οποία κατατείνει στο να πείσει γιατί οι συγκεκριμένοι πρέπει να καταστούν υπόλογοι, δεν συνιστά έκφραση γνώμης, αλλά **ανακοίνωση, εξαγγελία εγκληματικού προγράμματος**, το οποίο καλεί σε συμπαράταξη και ενεργή συστράτευση όλους τους ακροατές.

Η υπόθεση της ομιλίας του Γ. Λαγού είναι αρχετυπική: συνιστά το κλασικό παράδειγμα που δίνουν τα εγχειρίδια για να περιγράψουν μια περίπτωση μη προστατευόμενης έκφρασης αλλά αξιόποινης προτροπής (incitement), ήδη από την εποχή του Τζων Στιούαρτ Μιλ. Σύμφωνα με τον Μιλ, το να κρατάς ένα πλακάτ εν τω μέσω ενός οργισμένου όχλου, μπροστά από το σπίτι ενός εμπόρου καλαμποκιού, το οποίο γράφει ότι «*Οι έμποροι καλαμποκιού κλέβουν τους φτωχούς*», συνιστά αξιόποινη προτροπή στη βία: σημασία δεν έχει μόνο αυτό που λέει κάποιος αλλά και οι συνθήκες, το πλαίσιο (context) μέσα στο οποίο εκφέρεται ο λόγος. Η δε σύγχρονη ποινική θεωρία θεωρεί αυτονόητο ότι όταν διαπιστώνεται συγκεκριμένη διακινδύνευση, πολλώ δε μάλλον επελθούσα βλάβη ατομικών εννόμων αγαθών που συνδέεται αντικειμενικά με συγκεκριμένο λόγο του δράστη και έχει άμεση χρονική εγγύτητα, τότε το αξιόποινο του λόγου είναι αναμφισβήτητο.²

Μήπως όμως, με τη λογική του Μιλ, και το σύνθημα «ο λαός δεν ξεχνά τους φασίστες του κρεμά», υπό συγκεκριμένες συνθήκες μπορεί να είναι εμπρηστικό και να συνιστά προτροπή στο

έγκλημα; Και μαζί με αυτό, μπορούμε να σκεφτούμε μια σειρά άλλων πολιτικών συνθημάτων, που γράφονται στους δρόμους πόλεις, όπως το «φωτιά στις τράπεζες» ή συνθημάτων που δεν έχουν καθεαυτό βίαιο περιεχόμενο, όπως το «μπάτσοι γουρούνια δολοφόνου», αλλά δυνητικά μπορούν να αποκτήσουν υπο-κινητικό στη βία χαρακτήρα όταν το φωνάζουν σε διαδήλωση χιλιάδες πολίτες με τα MAT απέναντι τους;

Άλλωστε, τα εγκλήματα λόγου συνιστούν εγκλήματα διακινδύνευσης. Δεν χρειάζεται να επέλθει το παράνομο αποτέλεσμα. Ο ομιλητής δεν τιμωρείται για το αποτέλεσμα του λόγου που εκφέρει, αλλά για τη **δυνατότητα** που έχει ο λόγος να υποκινήσει, να προτρέψει, να προκαλέσει το αποτέλεσμα, ασχέτως του εάν αυτό θα επέλθει. Τα εγκλήματα λόγου δεν συνιστούν *αθροίσματα επιμέρους εξυβρίσεων*: μεταθέτουν προς τα εμπρός την ποινική προστασία των ατομικών εννόμων αγαθών. Προστατεύουν μαζικά έννομα αγαθά σε ένα προ-στάδιο της προσβολής τους.

Η συζήτηση αυτή θα μπορούσε στην περιπτωσιολογία της να είναι ατελείωτη αλλά –κυρίως- ατελέσφορη. Γιατί θα ήταν εξαιρετικά επικίνδυνο να εντάξουμε τον πολιτικό λόγο σε αυτές τις διαβαθμίσεις και να προσπαθούμε –ανεξάντλητα- να βρούμε όρια και εξαιρέσεις στην έκφραση του κοινωνικού ανταγωνισμού και της ταξικής πάλης.

Από την άλλη, η προστασία ευαίσθητων, ευάλωτων κοινωνικών ομάδων που προσδιορίζονται με βάση το χρώμα, το φύλο, τον σεξουαλικό προσανατολισμό και την ταυτότητα φύλου, την

καταγωγή, τη θρησκεία, είναι άξιες ειδικής προστασίας, επειδή οι ομάδες αυτές έχουν –στην πράξη– μειωμένα δικαιώματα ή/και βιώνουν την πλήρη αναίρεση των δικαιωμάτων τους αλλά και επειδή ένα δημοκρατικό πολίτευμα μπορεί να θέτει ως καταστατικό του στόχο την, ακόμα και δια του ποινικού δικαίου, καταπολέμηση της διάχυσης και ανάπτυξης των κοινωνικών διακρίσεων. Αρκεί βεβαίως, όταν το κράτος νομοθετεί γι' αυτό, να μην παράγει το ίδιο σε τόση αφθονία, υπερβάλλοντα ρατσιστικό λόγο, όπως έγινε προσφάτως με τον περίφημο πλέον αντιρατσιστικό νόμο.

Κατά την άποψή μου λοιπόν, το πιο δύσκολο ζήτημα θέτει το πρώτο παράδειγμα. Συνιστά δημόσια πρόσκληση ατόμων να σκοτώνουν *εικονικά* κάποιους επειδή είναι ομοφυλόφιλοι, δηλαδή επειδή είναι αυτοί που είναι και το «είναι» τους είναι για κάποιους απεχθές και επικίνδυνο. Η εικονική εξοικείωση με αυτή τη βία είναι σχεδόν βέβαιο ότι παράγει πραγματική εξαχρείωση. Βαθαίνει το ρατσισμό και αναδεικνύει το μίσος. Και πολύ περισσότερο, υποστασιοποιεί το μίσος. Αλλά είναι προτροπή στο **πραγματικό έγκλημα; Είναι αξιόποιο ή είναι μια νοσηρή μεν, προστατευόμενη δε έκφραση;**

Ομολογώ ότι δυσκολεύομαι εξαιρετικά να απαντήσω. Σύμφωνα με τον 927/1979, το παιχνίδι αυτό, πιθανότατα, θα κρινόταν ότι διεγείρει πράγματι το μίσος, σχεδόν *prima facie*. Ο ποινικός νόμος όμως αυτό που πρέπει να ποινικοποιεί, **δεν είναι ο λόγος να σε κάνει ρατσιστή. Είναι ο λόγος να σου οπλίζει το χέρι.** Και η σύνδεση εν προκειμένω θαρρώ ότι είναι αρκούντως απομακρυσμένη για τα δεδομένα του ποινικού δικαίου.

Ο ρατσιστικός λόγος έχει στην κοινωνική πραγματικότητα αναρίθμητες εκφράσεις και οι φορείς του δεν εντοπίζονται αναγκαστικά σε έναν προ-καθορισμένο πολιτικό χώρο. Ο αντισημιτισμός και η ομοφοβία για παράδειγμα στη χώρα μας έχει εκφραστές σε όλα τα πολιτικά μήκη και πλάτη του πολιτικού φάσματος και εκφέρεται εξίσου από πολιτικά και καλλιτεχνικά χείλη από όπου κι εάν προέρχονται πολιτικά. Ο λόγος αυτός, σε βάθος χρόνου, παράγει πολύ περισσότερα ρατσιστικά αποτελέσματα, όχι γιατί μετατρέπεται σε βία αλλά γιατί μεταμορφώνεται, ανύποπτα, σε κοινό τόπο.

Ο τρόπος αντίδρασής απέναντι σε αυτό, δεν μπορεί να είναι η ποινική καταστολή αλλά η κοινωνική διαμαρτυρία. Και η κοινωνική διαμαρτυρία εν προκειμένω, που δεν ήταν καθόλου εικονική αλλά πέρα ως πέρα πραγματική, αποδείχτηκε πιο δυνατή από κάθε άλλο μέσο. Το παιχνίδι αυτό η Γκουγκλ αναγκάστηκε να το αποσύρει μέσα σε λίγες ώρες.

Το ποινικό δίκαιο δεν είναι παρηγορητικό δίκαιο. Δεν πρέπει να προστρέχουμε σε αυτό ή να το επιζητάμε κάθε φορά που μια κοινωνική έκφραση ή συμπεριφορά μας στεναχωρεί ή μας εξοργίζει. Το ποινικό δίκαιο είναι αποσπασματικό: από ένα σύνολο άπειρων αγαθών επιλέγει να προστατεύσει κάποια από αυτά. Από ένα σύνολο άπειρων κοινωνικών συμπεριφορών και στάσεων, επιλέγει να θεωρήσει κάποιες ως ποινικά ενδιαφέρουσες και άρα αξιόποινες. Το ποινικό δίκαιο ή θα είναι αποσπασματικό ή δεν θα είναι δίκαιο.

